

Approaches and Methods of Teaching Philosophical Thinking to Children

Zeinolabedin Darvishi¹ | Ali Akbar Mohtadi² | Bagher Yousefzadeh³
Farshid Ashrafi Salimkandi⁴

1. Assistant Professor of Educational Sciences Department, Farhangian University, Shahid Rajaei Campus, Urmia, Iran. E-mail: dzeinolabedin@yahoo.com
2. Islamic Azad University, Khoi branch, Khoi, Iran. E-mail: alimohtadi@gmail.com
3. MA of Psychology of Exceptional Children, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran. E-mail: bagheryousefzadeh3@gmail.com
4. Corresponding Author, Instructor of Educational Sciences Department, Farhangian University, Shahid Rajaei Campus, Urmia, Iran. E-mail: farshidashrafi35@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 21 July 2022

Received in revised 31 July
2022

Accepted 30 August 2022

Published online 22 September
2022

Keywords:

approaches and methods,
teaching philosophy, children.
Philosophical Thinking

Childhood race has a special role and importance during human life. The bred of the child's heart and mind is clean and free of any kind of writing and preoccupation; Therefore, during this period it is possible to start teaching different sciences and techniques for the child; Because any knowledge and skill will easily sit on the bred of his heart and mind. The term "philosophy for children" seeks to extract philosophy out of its abstract state and bring it to society. At the same time, wants to present a new approach for the educational system to solve the basic problems and weaknesses of the educational organization that seemed incurable a long time ago. Therefore, the aim of the present study is the present Approaches and methods of teaching philosophical thinking to children. The present research method is descriptive-analytical and based on the review of previous articles and sources, The most important approaches and methods of teaching philosophical thinking to children, such as Philosophy in the position of teaching the opinions of philosophers, Philosophy in the situation of philosophizing, elimination approach, reactive absorption approach, Localization of Program approach, Integral approach to the philosophy program for children (as approaches to teaching philosophy to children) and fiction and stories, play method, textbooks and non-textbooks, educational films and animations, controversy and debate method, observation learning and observation analysis, exploratory method, question and answer (in the form of philosophy teaching methods to children) were presented. Also, at the end, a conclusion was made from the discussed topics.

Cite this article: Darvishi, Zeinolabedin; Mohtadi, Ali Akbar; Yousefzadeh, Bagher; Ashrafi Salimkandi, Farshid. (2022). Approaches and Methods of Teaching Philosophical Thinking to Children. *Journal of Philosophical Investigations*, 16(39): 129-149. DOI: <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52580.3313>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

DOI: <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52580.3313>

Extended Abstract

Introduction

Childhood is very important in human life. The tablet of the child's heart and mind is pure and free from any kind of imprinting and preoccupation; Therefore, during this period, you can start teaching different sciences and techniques for the child; Because any knowledge and skill will easily sit on the tablet of his heart and mind. In terms of the openness of the child's thinking and flexibility, the education he receives in his childhood will be internalized for him and will become a queen in the following years of his life. After becoming aware of his own existence, the child gradually starts to identify the people, objects and phenomena around him, and with his constant questions about various issues, such as the concept of death, justice, freedom, etc., he attracts the minds of those around him. It is at this time that the child has the ability to think, reason and organize his thoughts. In this way, the current generation should be transformed as much as possible, but the main focus should be on children; Therefore, by teaching philosophy to children, we should raise a generation for tomorrow who, in addition to being successful in their lives, have all the necessary characteristics to bring the country to the heights of progress in the humanities, experimental sciences, etc. Therefore, the current article tries to investigate different approaches and methods in this field, according to the theoretical foundations of the research of the program of teaching philosophy to children.

Methodology

The present research method is descriptive-analytical. In this method, in addition to illustrating what is, the researcher describes and explains the reasons for how and why the situation of the problem and its dimensions. The researcher needs a solid argument to explain and justify the reasons. This support is provided by searching the literature and theoretical topics of the research and compiling the general propositions and theorems about it, which are usually compiled in the chapter related to the records and theoretical topics of the research. From a logical point of view, the researcher relates the details related to his research problem with the relevant general propositions and draws conclusions. The noteworthy point is that each of the aforementioned researches has scientific value in its place. Thus based on the review of previous articles and sources, The most important approaches and methods of teaching philosophical thinking to children, such as Philosophy in the position of teaching the opinions of philosophers, Philosophy in the situation of philosophizing, elimination approach, reactive absorption approach, Localization of Program approach, Integral approach to the philosophy program for children (as approaches to teaching philosophy to children) and fiction and stories, play method, textbooks and non-textbooks, educational films and animations, controversy and debate method, observation learning and observation analysis, exploratory method, question and answer (in the form of philosophy teaching methods to children) were presented.

Discussion

According to the present research, the most important different approaches of the philosophy education program for children include 1- Philosophy in the capacity of teaching the opinions of philosophers, which tries to open a window of philosophical explorations for children by expressing the history and opinions of philosophers from Greece to the modern era, with a simple and childlike language.. 2- Philosophy as

philosophizing based on which philosophy is considered as an intellectual activity, a method of research and a work that every person can do. 3- The elimination approach, which by choosing a passive solution, emphasizes the elimination and rejection of the philosophy curriculum for children as an imported program with principles and methods contrary to the principles and methods of the educational system in Iran. 4- The passive absorption approach that emphasizes on the unconditional absorption of the philosophy curriculum for children. The approach of localization of the program in which the encounter with the philosophy program for children is done with emphasis on maintaining, modifying, refining and developing the program according to the characteristics and conditions of native and belief in our country. 5- An integral approach to the philosophy program for children, based on which achieving a holistic understanding of philosophy can lead to a more accurate understanding of the philosophy program for children. It includes the methods of stories and stories, game methods, textbooks and non-textbooks, educational films and animations, argument and debate methods, learning observation and observation analysis, exploratory method, question and answer.

Conclusion

Children are naturally creative, thinking and exploring beings whose potential talents should be nurtured well. To achieve this goal, there are many ways, each of which helps us in achieving these goals. One of these ways is to improve the level of thinking and thinking skills, especially critical and creative thinking in children. Philosophy is a highly coded world that has different meanings. In order for children to be able to step into this mysterious world, it is possible to use philosophy education for children. It is obvious that teaching philosophy for children, apart from strengthening the aforementioned abilities, causes the growth of self-confidence and self-belief in children; Creating a spirit of cooperation and cooperation in them; Creating an interest in verbal and non-verbal communication with peers or even adults; The level of education and study will be improved. Children who learn philosophy are more successful in their studies. When they grow up and enter the society, they can easily solve their problems and by respecting the rights of citizens (each other's rights), they can create a healthier society. In a healthier society, there is more comfort and peace. This requires special attention. The educational systems of societies, as institutions that are responsible for the creation and education of human beings in its true sense, must change their attitude towards humans in general and children in particular. Educational systems should strive to cultivate the power of knowledge production and the ability to research and think in people, instead of educating consumers of knowledge.

رویکردها و روش‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان

زین‌العابدین درویشی^۱ | علی‌اکبر مهتدی^۲ | باقر یوسف‌زاده^۳ | فرشید اشرفی سلیم‌کندی^۴ ✉

۱. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید رجایی، ارومیه، ایران. رایانامه: dzeinolabedin@yahoo.com

۲. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوی، خوی، ایران. رایانامه: alimohitadi@gmail.com

۳. دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد روانشناسی کودکان استثنایی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران. رایانامه: bagheryousefzadeh3@gmail.com

۴. نویسنده مسئول، مدرس گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید رجایی، ارومیه، ایران. رایانامه: farshidashrafi35@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: اصطلاح «فلسفه برای کودکان» به دنبال بیرون کشیدن فلسفه از وضعیت انتزاعی و آوردن آن به جامعه است. در عین حال می‌خواهد رویکرد جدیدی به نظام آموزشی ارائه دهد تا مشکلات و ضعف‌های اساسی نظام آموزشی را که مدت‌ها پیش غیرقابل‌درمان به نظر می‌رسید، حل کند. بر این اساس هدف پژوهش حاضر ارائه رویکردها و روش‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان می‌باشد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۳۰	روش پژوهش: روش پژوهش حاضر به صورت توصیفی - تحلیلی بوده و بر اساس مرور مقالات و منابع قبلی، مهم‌ترین رویکردها و روش‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان ارائه گردیدند.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹	یافته‌ها: بر اساس پژوهش حاضر مهم‌ترین رویکردها و روش‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان از قبیل فلسفه در مقام آموزش آرای فلاسفه، فلسفه در مقام فلسفیدن، رویکرد حذفی، رویکرد انفعالی جذبی، رویکرد بومی‌سازی برنامه، رویکرد انتگرال به برنامه فلسفه برای کودکان (به عنوان رویکردهای آموزش فلسفه به کودکان) و قصه و داستان، روش بازی، کتاب‌های درسی و غیردرسی، فیلم‌ها و انیمیشن‌های آموزشی، روش جدال و مناظره، یادگیری مشاهده و تحلیل مشاهده، روش اکتشافی، پرسش و پاسخ (در قالب روش‌های آموزش فلسفه به کودکان) می‌باشند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۸	نتیجه‌گیری: بر اساس مباحث مطرح شده در پژوهش حاضر نظام‌های تربیتی جوامع به عنوان نهادهایی که وظیفه خلق و پرورش انسان در مفهوم واقعی آن را بر عهده دارند، باید نوع نگرش خود به انسان به طور عام و کودک به طور خاص را متحول کنند. نظام‌های تربیتی باید درصدد باشند تا از این پس به جای تربیت مصرف‌کنندگان دانش، قدرت تولید دانش و قابلیت پژوهش و تفکر را در افراد پرورش دهند.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۶/۳۱	
کلیدواژه‌ها: رویکردها و روش‌ها، آموزش فلسفه، کودکان، تفکر فلسفی.	

استناد: درویشی، زین‌العابدین؛ مهتدی، علی‌اکبر؛ یوسف‌زاده، باقر؛ اشرفی سلیم‌کندی، فرشید. (۱۴۰۱). رویکردها و روش‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان. پژوهش‌های

فلسفی، ۱۶(۳۹): ۱۴۹-۱۲۹. DOI: <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52580.3313>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

دوران کودکی در طول زندگانی انسان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. لوح دل و ذهن کودک، پاک و عاری از هرگونه نقش‌ونگار و مشغولیتی است؛ لذا در این دوران می‌توان آموزش علوم و فنون مختلف را برای کودک آغاز کرد؛ چراکه هر علم و مهارتی به‌راحتی بر لوح دل و ذهن او خواهد نشست. به لحاظ باز بودن دریچه‌های فکری و انعطاف‌پذیری که کودک دارد، آموزش‌هایی که در دوران کودکی می‌بیند، برای وی درونی شده و در سال‌های بعدی زندگی‌اش به‌صورت ملکه در خواهد آمد. کودک از زمانی که از شیر گرفته می‌شود، نسبت به خودآگاهی پیدا می‌کند. این آگاهی رفته‌رفته بیشتر می‌شود و از سن سه چهارسالگی است که کودک برای به‌دست‌آوردن استقلال شخصی، تلاش بیشتری می‌کند. معمولاً از تولد تا حدود دوازده سیزده سالگی را دوران کودکی می‌نامند. کودک پس از آگاهی به وجود خود، کم‌کم شروع به شناسایی اشخاص، اشیاء و پدیده‌های اطراف خود کرده و با پرسش‌های مدام خود درباره مسائل مختلف مثل، مفهوم مرگ، عدالت، آزادی و ... ذهن اطرافیان را به خود جلب می‌کند. در این هنگام است که کودک توانایی فکر کردن، دلیل آوردن و ساماندهی به افکار خود را دارد. زمانی که کودک به این توانایی رسید، وقت آن است که والدین و مربیان او باحوصله و به زبان خود کودک، به پاسخ پرسش‌های او بپردازند. پاسخ به پرسش‌های کودک در حقیقت، آغاز آموزش فلسفه به کودک است (عظیمی دوست، ۱۳۹۱: ۲-۱).

ماهیت فلسفه جدا از آن چیزی است که اکثر انسان‌ها به طور معمول و روزانه برای بیان علت کارها و عقایدشان از آن استفاده می‌کنند و در واقع چیزی فراتر از نظر و یا دیدگاه شخصی است. می‌توان فلسفه را تلاشی برای به‌دست‌آوردن بهترین نظرات ممکن و بهترین زندگی از طریق سازماندهی مجدد افکار و توجیه پرسش‌ها، افکار، نظرات و عقاید فرض کرد، اگر حتی این مسئله مورد قبول واقع نشود که فلسفه عبارت است از تنها راه ممکن برای جستجوی حقیقت، می‌توان با اطمینان گفت که فلسفه راهی است برای به‌دست‌آوردن اعتقادات بهتر و موجه‌تر، اما نباید فراموش کرد که هیچ تضمینی وجود ندارد که فلسفه می‌تواند ما را به حقیقت مطلق برساند. از طرفی نمی‌توان پذیرفت که فلسفه با زندگی روزمره انسان‌ها هیچ ارتباطی ندارد بلکه برعکس فلسفه می‌تواند کمک کند انسان‌ها زندگی اندیشمندانه‌ای داشته باشند، و با تیزبینی به شفاف‌سازی افکار پرداخته، به درک درستی از استدلال برسند و همچنین می‌تواند کمکی باشد برای رسیدن به زندگی مطلوب و جلوگیری از فریب خوردن در زندگی (گری، ۲۰۱۱: ۲). نقل از دهقانی، ۱۳۹۱: ۲).

اصطلاح «فلسفه برای کودکان» به دنبال بیرون کشیدن فلسفه از وضعیت انتزاعی و آوردن آن به جامعه است. درعین‌حال می‌خواهد رویکرد جدیدی به‌نظام آموزشی ارائه دهد تا مشکلات و ضعف‌های اساسی نظام آموزشی را که مدت‌ها پیش غیرقابل‌درمان به نظر می‌رسید، حل کند. در تلاش برای استفاده از فلسفه و آموزش عملی تفکر انتقادی، جدیدترین و مهم‌ترین گام احتمالاً آموزش فلسفه برای کودکان است که باهدف تقویت و ارتقای مهارت‌های استدلال، قضاوت و قدرت تشخیص صورت می‌گیرد. آموزش فلسفه به کودکان کمک می‌کند تا به‌صورت فردی فکر کنند و مشکلات خود را حل نمایند. هم‌چنین کودکانی که درگیر فلسفه هستند، می‌توانند جهان و خودشان را از منظری جدید ببینند و ایده‌هایی را دریافت کنند که در غیر این صورت، ممکن بود به ذهنشان خطور نکند؛ بنابراین، فلسفه این نیست که افراد تاریخ اندیشه‌های فلسفی را بیاموزند، بلکه باید بتوانند از طریق یادگیری فلسفه، مفاهیم انتزاعی با تجربیات ملموس گره بزنند (فرمینی فراهانی، ۲۰۱۴: ۲۱۴۱).

آموزش فلسفه به کودکان کلید طلایی است که می‌تواند به رشد مهم‌ترین جنبه درونی کودکان یعنی تفکر کمک کند. لیپمن با طراحی و اجرای برنامه‌ای با عنوان فلسفه برای کودکان به‌اختصار "آموزش فلسفه به کودکان" می‌نامد، تلاش نمود تا فلسفه را به جایگاه واقعی خویش آن‌گونه که سقراط مدنظر داشت بازگرداند. به نظر او فلسفه ویژه بزرگسالان نیست و کودکان نیز می‌توانند آن را انجام دهند. او فلسفه را در معنای فلسفیدن به کاربرد، کاری که کودکان می‌توانند آن را انجام دهند و به طور ذاتی مستعد انجام آن هستند (قائدی، ۱۳۸۳: ۹۱). به نقل از برهمن و خدابخشی صادق آبادی، ۱۳۹۶: ۹۱).

برنامه آموزش تفکر فلسفی به کودکان، هدف‌های شناختی روشنی دارد؛ ذهن را وادار به عمل می‌کند و این کار را از طریق چالش‌ها، تفکر اصولی و تعامل ساختاری انجام می‌دهد. این برنامه درعین‌حال هدف اجتماعی نیز دارد و آن آموزش فرایند

تصمیم‌گیری دموکراتیک است. این برنامه در پرورش مشارکت منظم و پرورش خودآگاهی فرد سهم قطعی دارد. از نظر لیپمن هدف عمده برنامه آموزش تفکر فلسفی به کودکان آن است که به کودکان کمک کند بیاموزند چگونه فکر کنند (هاینس، ۲۰۰۲). در این برنامه، دانش‌آموزان به کاوشگرانی ماهر و جوان تبدیل می‌شوند. کاوشگر بودن، مفهوم اصلی این الگوست و مراد از آن جستجوگری فعال و پرسشگری مصر بودن و داشتن هوشیاری دائمی برای مشاهده ارتباطات و اختلافات و آمادگی همیشگی برای مقایسه، مقابله، تحلیل و ارائه فرضیه، تجربه، مشاهده، سنجش و امتحان است. فلسفه فهم عمیق و جست‌وجوی سنجش‌گرانه پرسش‌هایی است که مردم از زندگی و سرنوشت خود و از آغاز و انجام جهان و برتر از همه از جاودانگی و ماندن خود دارند. فهمیدن علت بنیادی عشق انسان به تفکر و اندیشیدن و دانایی است. فلسفه آموختن دیدگاه دیگران نیست، بلکه به‌گونه‌ای فعالیت و کوشش برای دانستن است (اکوان، ۱۳۸۸).

بدین ترتیب نسل کنونی را نیز باید تا آنجا که ممکن است متحول ساخت، ولی تمرکز اصلی باید بر کودکان صورت گیرد؛ بدین جهت باید با آموزش فلسفه به کودکان، نسلی را برای فردا پرورش داد که افزون بر موفقیت در زندگی خود، همه ویژگی‌های لازم را برای رساندن کشور به قله‌های پیشرفت در علوم انسانی، تجربی و ... دارا باشند. از این‌رو مقاله حاضر درصدد است که باتوجه به مبانی نظری پژوهش برنامه آموزش فلسفه به کودکان به بررسی رویکردها و روش‌های مختلف در این زمینه بپردازد.

۱. فلسفه برای کودکان

فلسفه نوعی اندیشیدن است، اندیشیدنی که در قالب معمولی جای نمی‌گیرد ولی اهمیت دارد و هر کس در همه یا از لحظاتی از زندگی خود به آن نیاز دارد. به اعتقاد فیشر فلسفه همان چیزی است که وقتی تفکر، خودآگاهانه می‌شود پدید می‌آید. فلسفه به افراد فرصت می‌دهد برای هضم بار وسیعی از مسائل شخصی، اخلاقی و اجتماعی تلاش کنند و هم نسبت به خودشان به‌عنوان متفکران نقاد، آگاه‌تر شوند. کودکانی که به فلسفه می‌پردازند خود و جهان را به شیوه تازه‌ای مشاهده می‌کنند. آنها به عقایدی دست می‌یابند که در غیر این صورت، ممکن نبود به فکرشان برسد (ملکی پیربازاری، ۱۳۹۱: ۲۱). فلسفه از اشتیاق، به کشف ماهیت چیزها ناشی شده است. فلسفه به‌عنوان روش خاصی برای فهمیدن رازهای دنیا پدیدآمده است و روش‌های فلسفی برای تعیین ادعاهایی که در مورد عالم می‌شود بر استدلال منطقی تأکید می‌کند (برگمن، ۱۳۹۸: ۷۵).

فلسفه برای کودکان برنامه‌ای است که با هدف آموزش استدلال و مهارت‌های تفکر به کودکان مثبت و ارزشمند بر چگونگی تفکر کودکان و نوجوانان ارائه شده است و سعی دارد بتواند تأثیری داشته باشد. پژوهش‌های متعدد نشان داده است که شرکت کودکان در این برنامه سبب بهبود عزت‌نفس و ارتقای مهارت‌های ارتباطی کودکان می‌شود (هدایتی، ۱۳۹۳).

منظور از آموزش فلسفه، بیشتر رشد تفکر فلسفی و پرورش جنبه‌های مختلف ذهن کودک است تا به کمک آن زمینه‌های پرسشگری و استدلال در آنها شکل گیرد و به‌آرامی تجربه اندیشیدن را بیاموزند. در واقع این فلسفه‌ورزی که به آن اشاره می‌شود آموزش دادن به کودکان در سنین مختلف برای یادگیری تجزیه و تحلیل و طرح پرسش است. مفهومی که از آموزش فلسفه مدنظر است، نه آرای فلاسفه است، نه فلسفه به‌عنوان رشته تحصیلی یا فلسفه آکادمیک. اینها همان چیزهایی هستند که به نظر عامه مردم متخصص و غیرمتخصص، فلسفه را امری دشوار جلوه می‌دهد و این جلوه نیز درست است، اما درعین حال انحرافی است از سنت فلسفی درست اندیشیدن (قائدی، ۱۳۸۷).

به عقیده «سویکی»^۲ (۲۰۰۲) تفکر فلسفی زاییده و به عبارتی همزاد پرسیدن است و همان‌طور که قبلاً اشاره شد همراه با علاقه فرد برای پاسخگویی به مسائل و چراهای زندگی توسعه می‌یابد. این رویکرد از افکار کنجکاو، پرسشگر، کنکاشگر و انتقادی برمی‌خیزد و البته می‌توان گفت که پاسخ‌ها و راه‌حل‌های ناشی از تفکر فلسفی بر مبنای تجزیه و ترکیب است. بر این اساس فکر که حاصل اطلاعات، تجربه، ادراک و شهود محسوب می‌شود، تجزیه و تبیین شده و به یک ترکیب منتج می‌شود. تفکر فلسفی ممکن است بر هر مسئله ساده یا پیچیده، متمرکز شود و شخص را قادر می‌سازد زندگی، طبیعت، جهان، عالم و زندگی شخصی خود را از طریق یک فرایند منطقی و نظام‌مند مورد ارزیابی قرار دهد، از این‌رو تفکر فلسفی به هستی، معنا و ارزش می‌دهد (ملازم، ۱۳۹۰: ۹۴-۹۱).

^۱. Haynes

^۲. Svyky

از نظر «سوایزکی»^۱ (۲۰۰۲) آموزش فلسفه به کودکان عبارت است از تفکر فلسفی و به عبارتی نتیجه پرسش‌های همراه با توسعه علاقه در مشکلات و مسائل زندگی. این نوع تفکر عبارت است از یکسری از خرده مهارت‌ها مانند: کنجکاوی، سؤال، پژوهش و ذهنیت انتقادی و یا یکسری از پاسخ‌ها و راه‌حل‌های ناشی از تجزیه و تحلیل و ترکیب و اندیشه حاصله از آگاهی، تجربه، ادراک و شهود (آلکان، ۲۰۰۸؛ به نقل از دهقانی، ۱۳۹۱: ۱۳).

آموزش فلسفه برای کودکان فی‌نفسه راهبردها و اعمالی را فراهم می‌کند که از آن طریق می‌توانیم به خودمان، تجاربمان و دیگران پیوند بخوریم. به هر تقدیر استقلال (خوداتکایی) مستلزم داری از قابلیت‌ها و مهارت‌ها، به‌ویژه شامل آنهایی می‌شود که فرصت تحلیل و ایجاد دانش و برخور ارزش‌ها و شراکت آن با دیگران را می‌دهد. این برنامه، فراگیرترین برنامه در زمینه آشنا کردن کودکان با فلسفه است و همچنان رو به گسترش است (فیشر^۲، ۲۰۰۷؛ فتحی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۵).

معنای فلسفه اسلامی برای کودکان نه فقط پرورش قدرت تفکر و بالا بردن توانایی بحث کردن در ایشان و آموزش تفکر و استدلال (منطق) است، بلکه آموزش دست‌یافتن واقعیت‌ها و رسیدن به حقیقت‌ها می‌باشد (در زمینه‌های مسائل بنیادین). کودکان و نوجوانان از پرسش‌های بنیادین به کمک مربی و معلم خود در مسیر حقیقت و واقعیت حرکت می‌کنند (در زمینه‌های مسائل بنیادین) می‌باشد. از آنجاکه انسان ذاتاً متفکر است و از همان ابتدای کودکی با یک سلسله پرسش‌های بنیادین (جهان، خدا، انسان، اصول عقاید دینی، مفاهیم ارزشی) روبرو می‌شود. او درباره آغاز و انجام جهان و درباره ذات خود فکر می‌کند و چندین پرسش‌های اساسی مطرح می‌کند. پس طبق مبانی فلسفه اسلامی، کودک برای این پرسش‌های خود، پاسخ متناسب با سن خود با کمک مربی و معلم دست بیاورد. پس فلسفه اسلامی برای کودکان، کودکان و نوجوانان را آموزش استدلال، آموزش کاربرد قواعد فلسفی و منطقی یاد می‌دهد و طبق این آموزش، پرسش‌های بنیادین آنها پاسخ داده می‌شود (علی جعفری، ۱۳۷۹).

۲. آموزش فلسفه به کودکان

بنیادهای مفهومی و نظری برنامه درسی آموزش فلسفه به کودکان را می‌توان در افکار برخی از فیلسوفان و نیز برخی نظریه‌ها و سنت‌های فلسفی یافت. گرچه عمر این برنامه فراتر از سه دهه نیست، اما این بدان معنی نیست که از نظر مفهومی نتوان جایگاهی را برای آن دست و پا کرد. در یک نگاه کلی می‌توان گفت، همه فیلسوفانی که به نحوی در مورد اندیشیدن، درست اندیشیدن و روش اندیشیدن به اندیشه پرداخته‌اند، در شکل‌گیری جنبش فلسفه برای کودکان نقش داشته‌اند. عمده‌ترین چالش در این برنامه درسی، چالش بر سر مفهوم خود فلسفه است. این چالش شاید با سقراط شروع شده باشد. ایده آموزش فلسفه به کودکان با اندیشه‌ها، روش و منش سقراط ارتباط قوی دارد. برای سقراط و پیروان او، مسیر دانایی با شناخت نادانی فرد آغاز می‌شود. نقش معلم با ماما (قابل) مقایسه شود. معلم باید با پرسش‌هایش اجازه دهد که حقیقت آشکار شود. همانند ماما، معلم به تولید ایده‌ها کمک می‌کند (هاینز، ۲۰۰۲؛ به نقل از دهقانی، ۱۳۹۱: ۱۸).

در پایان قرن نوزدهم پایه‌های نهضت فلسفه برای کودکان، در واکنش پیشرفت‌گرایان به دایره‌المعارف‌گرایان در زمینه یادگیری و جایگاه کم و حاشیه‌ای کودکان در مدرسه شکل گرفت. این نهضت برخلاف دیدگاه‌های دایره‌المعارف‌گرایان که بر کسب دانش از راه حافظه تأکید می‌کردند بر فلسفی شدن طبیعی کودکان در مفاهیم بنیادین زندگی تأکید می‌کرد (حسینی؛ حسینی، ۱۳۹۰: ۱۵۱).

پایه‌های اولیه شکل‌گیری برنامه فلسفه برای کودکان از اوایل دهه (۱۹۶۰) ریخته شد، زمانی که پروفیسور ماتیو لیپمن طی تدریس دروس رشته فلسفه به این نکته پی برد که برخی از دانشجویان در استدلال کردن و تجزیه و تحلیل پدیده‌ها با مشکلاتی مواجه هستند. در مطالعات و بررسی‌های بعدی لیپمن به این نتیجه رسید که زمان فراگیری این مسائل برای آن دانشجویان گذشته و تأکید و اصرار بر یادگیری این مهارت‌ها در آنها کاری دشوار و حتی غیرممکن است. این مسئله باعث شد تا لیپمن در بررسی‌های بعدی خود به این نتیجه برسد که شکل‌گیری مهارت‌های فوق در انسان‌ها از سنین کودکی و نوجوانی به دلیل شرایط یادگیری مناسب آن سنین، بسیار کاربردی‌تر است. این قدم‌های اولیه سبب شد تا لیپمن و همکارانش به طور رسمی برنامه فلسفه برای کودکان را در دانشگاه دولتی مونتکلیر در ایالت نیوجرسی آمریکا پایه‌گذاری کنند. در سال ۱۹۷۴ لیپمن مؤسسه پیشبرد

¹. Cevizci

². Fisher

فلسفه برای کودکان را به همراه همکارش خانم آن مارگارت شارپ، برای بسط و توسعه فلسفه برای کودکان تأسیس کرد و با توسعه موضوعات جدید برای کودکان این برنامه را در بسیاری از کشورهای جهان مطرح کرد. در این راستا مؤسسه پیشبرد فلسفه برای کودکان، مواد آموزشی برنامه درسی فلسفه برای کودکان را که شامل داستان‌هایی برای کودکان و کتاب راهنمای معلم بود، منتشر کرد. آنها در آغاز کار یک واحد درسی که شامل یک کتاب درسی با یک داستان کوتاه بود را برای تدریس در اجتماع پژوهشی مدرسه یا خارج از آن برای مشارکت کودکان تنظیم کردند و به مرور واحدهایی برای ۱۲ پایه تحصیلی کودکان و نوجوانان تدوین به دلیل تأثیرگذاری که در رشد تفکر در کودکان داشت و منتشر شد. برنامه آموزش فلسفه به کودکان به‌مرور توانست در دیگر کشورها نیز موردتوجه قرار گیرد و تبدیل به یکی از برنامه‌های اصلی نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف شود طوری که امروزه بیش از ۱۲۰ کشور در قاره‌های مختلف این برنامه را در مدارس پایه خود اجرا می‌کنند (مرادخانی، ۱۳۹۴: ۵۰). فیشر روش آموزش در این برنامه را گفت‌وگوی آزاد فلسفی می‌داند. گفت‌وگو پیرامون داستان‌های فکری که برای کودکان خوانده می‌شود انجام می‌گردد. این داستان‌ها در موضوعاتی چون حقیقت، خیر، واقعیت، زیبایی، تجربه، تربیت محیطی، زبان و هنرها، تربیت اخلاقی، تفکر و منطق، تربیت اخلاقی و مطالعات اجتماعی انجام می‌شود (فیشر، ۱۹۹۸: ۲۸).

این گفت‌وگو در قالب «اجتماع پژوهشی» صورت می‌پذیرد. اجتماع پژوهشی از تعدادی از کودکان تشکیل یافته است که در آن از کودکان خواسته می‌شود بر اساس علائق و گرایش‌های فردی خود و به شیوه‌ای دلخواه و آزاد به طرح موضوعاتی برگرفته از جامعه و زندگی روزمره بپردازند. سپس کودکان پیرامون موضوعات طرح شده به گفت‌وگو می‌پردازند و نتایج گفت‌وگوها به‌صورت توافقی و با تکیه بر ارزش باورهای کودکان جمع‌بندی می‌شود (ستاری، ۱۳۹۵: ۵۴).

به‌رغم موفقیت‌های فراوان این برنامه در جلب نظر مربیان و معلمان و توفیق‌های فراوان در برطرف نمودن نواقص آموزش سنتی، استفاده از برنامه لیمن در برخی کشورها با تردیدهایی روبرو شده است بیشتر این تردیدها از تقلیل مفهوم فلسفه به معنای روش نشئت می‌گیرد؟ آیا می‌توان فلسفه را تنها به روش فلسفیدن تقلیل داد؟ (اکبری و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۶).

بررسی در آثار متفکران، دانشمندان و فیلسوفان اسلامی نشان داده است که بحث تعلیم‌وتربیت و آموزش‌وپرورش نزد آنان از اهمیت والایی برخوردار بوده است. اکثر اندیشمندان اسلامی در آثار خود در مورد روش‌های آموزش‌وپرورش و چگونگی تعلیم‌وتربیت نظراتی دارند. در میان آرا و نظریات آنان توجه به کودک و امر تعلیم‌وتربیت او به‌صورت چشمگیری مشهود است، تا جایی که آنان نیز طبق نظریه اسلام امر تعلیم‌وتربیت کودک را به سال‌ها قبل از انعقاد نطفه مربوط دانسته و نقش والدین، مربیان، نظام آموزشی، محیط، فرهنگ و ... را در این زمینه بسیار پررنگ می‌دانند در حقیقت می‌توان گفت فیلسوفان و متفکرین اسلامی به امر تعلیم‌وتربیت کودک پرداخته‌اند و آموزش‌های خود را تحت عنوان حکمت عملی به این سو سوق داده‌اند. هرچند که از فحوای کلام آنان می‌توان توصیه‌ها و تأکیدات بسیاری را که مشخصاً به امر تفکر و تعقل کودک و تعلیم‌وتربیت متفکرانه او اشاره دارد، شاهد بود (عظیمی‌دوست، ۱۳۹۱: ۱۸-۱۷).

فلسفه برای کودکان در ایران هم در قالب آموزش‌وپرورش غیررسمی و رسمی انجام می‌گیرد. از جمله مراکزی که فلسفه برای کودکان را در قالب آموزش‌وپرورش غیررسمی آموزش می‌دهند می‌توان به کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی پژوهشگاه علوم‌انسانی و مطالعات فرهنگی، بنیاد حکمت اسلامی صدرا اشاره کرد. در آموزش‌وپرورش رسمی کتاب‌های درسی «تفکر و سبک زندگی» به‌منظور تقویت تفکر در کودکان به شیوه‌ای مشابه با برنامه فلسفه برای کودکان طراحی گردیده و آموزش داده می‌شوند.

۳. رویکردهای مختلف برنامه آموزش فلسفه برای کودکان

۳-۱. فلسفه در مقام آموزش آرای فلاسفه

این رویکرد از آموزش فلسفه برای کودکان، فلسفه را به‌عنوان یکی از شاخه‌های علم تلقی می‌کند و تلقی رایج از معنای فلسفه که فلسفه را صرفاً نگرشی نسبت به زندگی می‌داند رد می‌کند. این رویکرد سعی دارد که با بیان تاریخ و آرای فلاسفه از یونان تا دوران معاصر، با زبانی ساده و کودکانه دریچه‌ای از کدوکاوه‌های فلسفی را بر روی کودکان بگشاید.

این رویکرد بر آن است که مطالعه پیشینه آرای فلسفه برای کودکان جالب است و در رشد دیدگاه آنها نسبت به خدا، جهان هستی، سیاست، حقیقت، امور ماوراء الطبیعه، اخلاق و... می‌تواند مفید باشد (برگمن، ۱۳۹۸: ۴۶ - ۴).

دنیای سوفی اثر یوستین گورد (۱۳۸۵) شاید اولین کتابی باشد که در این زمینه برای آشنایی کودکان با تاریخ فلسفه به زبان ساده نگاشته شده است. «گرگوری برگمن» (۱۳۹۸) نیز کتابی را تحت عنوان کتاب کوچک فلسفه در این زمینه به رشته تحریر درآورده است. اما با وجود اینکه آشنایی با آرای فلاسفه مهم تلقی می‌شود، بسیاری از اندیشمندان در حوزه آموزش و پرورش آموزش فهم آرای آنها را برای کودکان رده سنی پایین، مشکل و غیرممکن می‌دانند از این رو این رویکرد مورد استقبال قرار نگرفت.

۲-۳. فلسفه در مقام فلسفیدن

این رویکرد بر اساس بینشی درباره مفهوم فلسفه شکل یافته است که بر اساس آن، فلسفه به عنوان فعالیتی فکری، روشی برای تحقیق و کاری که هر فردی می‌تواند آن را انجام دهد لحاظ شده است. این رویکرد برخلاف رویکرد پیشین، بر مطالعه آرای فلاسفه و تاریخ فلسفه تأکید ندارد، بلکه در صدد دستیابی به دو هدف عمده است: نخست بازگرداندن فلسفه به زندگانی روزمره انسان و دیگری، دمیدن روح فلسفی به آموزش‌های گوناگون و پراکنده برنامه درسی. از این رو این رویکرد، در تلاش است که کودکان را به تأمل کردن در مفاهیمی که برای آنها چالش برانگیز است ترغیب کند و به وسیله پرسیدن سؤال، تجزیه و تحلیل مسائل، جستجوی راه حل‌ها و تفاسیر، اظهار عقاید، استدلال سازی، معیار سازی، جستجوی مثال‌های متضاد، ارزیابی استدلال‌ها، نحوه تفکر کودکان را روشمندتر کند تا فهم بیشتری را درباره دنیا و تجربیاتشان به دست آورند. امروزه این رویکرد در کشورهای بسیاری تحت عنوان برنامه فلسفه برای کودکان دنبال می‌گردد (حسینی و حسینی، ۱۳۹۰: ۱۵۹-۱۵۸).

۳-۳. رویکرد حذفی

این رویکرد با گزینش راهکاری منفعلانه بر حذف و رد برنامه درسی فلسفه برای کودکان به عنوان یک برنامه وارداتی که با مبانی و روش‌های مغایر با مبانی و روش‌های نظام تربیتی در ایران همراه است - تأکید دارد. طرفداران این رویکرد معتقدند باتوجه به اختلاف‌هایی که فلسفه برای کودکان در ابعاد مبانی فلسفی و فرهنگی با فلسفه و فرهنگ کشور ما دارد، لازم است از دریافت و به کارگیری آن صرف نظر کنیم. با وجود این، اتخاذ این رویکرد دارای یک اشکال عمده است و آن اینکه با صرف نظر کردن از آن نتایج مهم تربیتی آن که همانا پرورش مهارت‌های شناختی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی در کودکان است مغفول می‌ماند و نظام تربیتی کشور از تجارب مفید این برنامه محروم می‌ماند (ستاری، ۱۳۹۵: ۶۱).

۴-۳. رویکرد انفعالی جذبی

این رویکرد بر جذب بی‌چون و چرای برنامه درسی فلسفه برای کودکان تأکید دارد. طرفداران این رویکرد عقیده دارند باتوجه به نقاط قوت برنامه لازم است ما برنامه را یکجا پذیرفته و مستقیماً در نظام تربیتی کشورمان به اجرا دریاوریم زیرا زمینه را برای پرورش تفکر کودکان در ایران فراهم می‌کند. انتقاد وارد بر این رویکرد آن است که باتوجه به مغایرت‌هایی که میان برنامه درسی فلسفه برای کودکان و فلسفه و فرهنگ موجود در نظام تربیتی کشورمان وجود دارد، در برخی مبانی فکری، اعتقادی و فرهنگی خود دچار تعارض خواهیم شد. در واقع با این رویکرد دچار اقتباسی شتاب زده در نظام تربیتی کشورمان و زمینه ساز مخاطراتی در تربیت کودکان خواهیم شد (همان منبع: ۶۰).

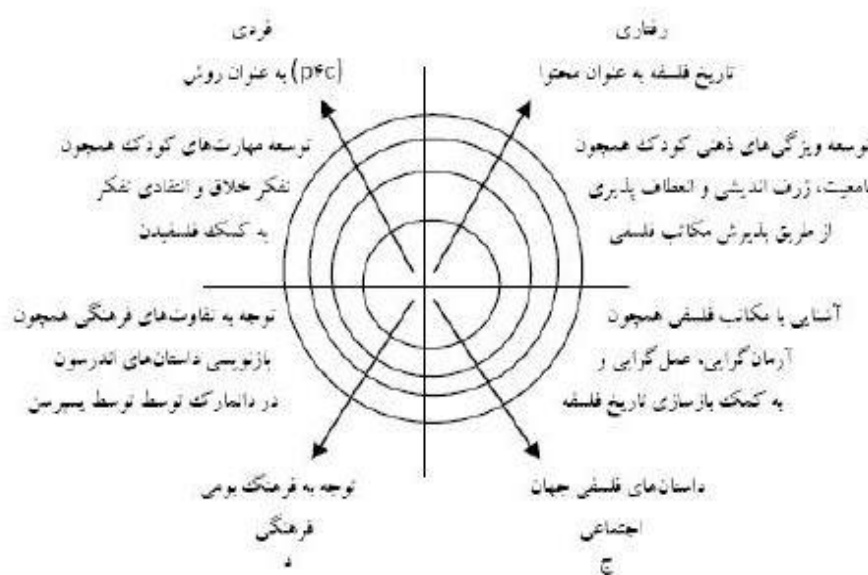
۵-۳. رویکرد بومی سازی برنامه

در این رویکرد مواجهه با برنامه فلسفه برای کودکان با تأکید بر حفظ، اصلاح، پالایش و توسعه برنامه باتوجه به ویژگی‌ها و شرایط بومی و اعتقادی در کشور ما صورت می‌گیرد. به طوری که با نگاهی توأمان به نقاط قوت و ضعف برنامه فلسفه برای کودکان، اصل برنامه حفظ می‌شود. لیکن در بُعد ضعف‌ها و نواقص، از یک سو اصلاحات و پالایش لازم به عمل می‌آید و از سوی دیگر عناصر لازم به آن اضافه شده و برنامه توسعه می‌یابد. در نتیجه شرایط برای بومی سازی برنامه مهیا می‌شود. این رویکرد بر ترکیب مبانی نظری مشترک میان برنامه درسی فلسفه برای کودکان و مبانی نظری در نظام تربیتی ایران و رفع نواقص موجود در مبانی و روش‌های این برنامه با ملاحظه مبانی و روش‌های موجود در نظام تربیتی ایران تأکید دارد. از این رو هدف این رویکرد، تولید برنامه‌ای تعالی یافته است که در آن خواص و محدودیت‌های برنامه فلسفه برای کودکان، قبل از به کارگیری در ایران، بررسی شود. رویکرد بومی سازی، بر ترکیبی از مبانی نظری و عملی مشترک، در ضمن رفع نواقص و مغایرت‌های موجود در برنامه فلسفه برای کودکان در مقایسه با نظام تربیتی در ایران تأکید دارد. در این صورت رویکرد بومی سازی، رویکردی ترکیبی

خواهد بود. آنچه مطلوب این رویکرد است پرهیز از محدودیت‌های یک نظریه و بهره‌مندی از یافته‌های خاص یک نظریه است (باقری، توسلی و سجادیه، ۱۳۸۹: ۱۸۷).

۳-۶. رویکرد انتگرال به برنامه فلسفه برای کودکان

دستیابی به تلقی کل‌گرایانه از فلسفه می‌تواند به برداشتی دقیق‌تر از برنامه فلسفه برای کودکان منجر شود. بر اساس نظریه انتگرال ویلبر تنها یک کل جامع شامل همه ربع‌ها می‌تواند به‌عنوان انتگرال محسوب شود. هولون دارای چهار بعد، جنبه و یا چهار ربع است. چنانچه برنامه فلسفه برای کودکان را به‌عنوان یک هولون در نظر بگیریم، رویکردهای موجود در این برنامه به‌عنوان ربع بخشی از واقعیت برنامه فلسفه برای کودکان را پوشش می‌دهد. شکل (۱) نگاه جامعی به فلسفه برای کودکان ارائه می‌دهد که فلسفه شامل فرایند فلسفیدن، تاریخ فلسفه، مفهومی‌های جهان‌شمول و برخی مؤلفه‌های فرهنگ وابسته است که توجه به همه این جنبه‌ها در فلسفه برای کودکان می‌تواند به فهم فلسفه برای کودکان کمک نماید. به عبارت دیگر، در نظر گرفتن همه ربع‌ها در هولون برنامه فلسفه برای کودکان می‌تواند واقعیتی کامل‌تر را برای کاربران این برنامه فراهم نماید. همچنین، رویکرد انتگرال می‌تواند به‌عنوان رویکردی نو در برنامه فلسفه برای کودکان مطرح باشد (اکبری و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۰).

شکل ۱. رویکرد انتگرال به برنامه فلسفه برای کودکان (اکبری و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۰).

۴. رویکردهای مختلف برنامه آموزش فلسفه برای کودکان

۴-۱. قصه و داستان

عمر قصه و داستان به اندازه پیدایش زبان و گویایی انسان است. قصه همواره منعکس‌کننده دیدگاه انسان درباره جهان و عوامل ناشناخته اطرافش و وسیله انتقال و آموزش آداب و سنن، اعتقادات و تاریخ نسلی به نسل دیگر بوده است. در میان اقوام و فرهنگ‌های گوناگون، هیچ قالب بیانی به اندازه قصه نافذ و مؤثر نبوده است (کلارک، ۲۰۰۵: به نقل از دهقانی، ۱۳۹۱: ۶۱-۶۰). در حوزه تعلیم و تربیت، طی چند دهه اخیر یکی از ابزارها و راه‌های اصلی برای تشویق کودکان به خلاقیت، اندیشه و فلسفیدن استفاده از داستان‌های مورد علاقه کودکان برای آموزش مهارت‌های انواع تفکر مانند تفکر خلاق، تفکر انتقادی و تفکر فلسفی است. از زمانی که در دهه هفتاد آموزش فلسفه برای کودکان شکل جدی‌تری به خود گرفته و افرادی چون ماتیو لیمن، فیلیپ کم و رابرت فیشر در این زمینه آثاری را عرضه کرده‌اند، آموزش فلسفه در لایه‌های بحث و بررسی یک داستان از مهم‌ترین روش‌هایی بوده که مهارت‌های ابراز نظر را در کودکان تقویت می‌کند. معلم در سر این کلاس‌ها در کنار شاگردان به صورت

حلقه‌ای می‌نشینند و همراه آنها مشغول به خواندن یک داستان می‌شود. پس از اتمام داستان معلم باید با طرح سؤال‌هایی باتوجه‌به محتوای داستان بحث را آغاز و هدایت کند. در واقع کتاب داستان کمک می‌کند که بچه‌ها احساس همدلی و همذات‌پنداری با قهرمان داستان داشته باشند و سؤال‌ها و دغدغه‌های اصلی خود را بپرسند و از طریق توصیف موقعیت‌های قهرمان داستان که غالباً به مسائل خود آنها نیز نزدیک است، پرسش‌های شخصی خود را طرح کنند. آموزگار همچنین می‌تواند به بچه‌ها خاطرنشان کند که آنها می‌توانند درباره هر چیزی که آن را حیرت‌آور یافته‌اند یا به هر صورت برایشان جالب بوده، یا آنچه که داستان، آنها را به فکر کردن درباره آن واداشته و دوست دارند، بحث کنند (ناجی، ۱۳۸۷: ۱۵).

کودکانی که در برنامه‌های آموزش تفکر فلسفی شرکت کرده‌اند اساساً در زمینه زبان و ادبیات از فعالیت‌های زبانی و کاربرد آن موفق‌تر بوده‌اند. آنها با ایفای نقش و بدیعه‌گویی، می‌توانند عقاید خود و دیگران را بهتر بررسی و ارزیابی کنند، این کودکان در درک و کاوشگری مسائل و مفاهیم بنیادی ریاضی نیز بهتر عمل می‌کنند. همچنین آموزش فلسفه برای کودکان و نوجوانان که غالباً به صورت جمعی صورت می‌گیرد، فعالیتی است که هم به لحاظ فردی و هم به لحاظ جمعی در رشد مهارت‌های آنان نقش دارد. کنکاش فلسفی جمعی در کودکان و نوجوانان یکی از بزرگ‌ترین و مفیدترین تمرین‌ها برای ارتقای مهارت‌های بیانی در آنان است. آنان می‌آموزند که به‌دقت به سخنان یکدیگر گوش کنند، پیش از بیان نظراتشان آنها را در ذهن خود مرتب کنند، افکار خود را به صورت مدلل و روشن بیان کنند و حتی در مقابل انتقادهای دوستانشان به شکل منطقی از خود دفاع کنند. اندیشیدن و فلسفه‌پردازی و ابراز نظر در کلاس از سویی در آنان روحیه جمع‌گرایانه و ارتباط با دیگران را تقویت می‌کند و از سوی دیگر بر توانایی‌های فکری و فردی آنها می‌افزاید. آثار داستانی که کودکان بتوانند به واسطه آنها به بحث پیرامون موضوع‌های انتزاعی تری بپردازند متعدد هستند. اگرچه در سال‌های اخیر داستان‌های کوتاهی صرفاً به هدف تشویق اندیشیدن و آموزش فلسفه نگاشته شده، اما باز بهترین آثار برای این منظور استفاده از شاهکارهای ادبی بزرگ است که ارتباطی بسیار نزدیک با کودکان برقرار می‌کند (دهقانی، ۱۳۹۱: ۶۴). نمونه‌ای در خصوص روش قصه و داستان با موضوع پرسش؛ "احترام به قانون‌های جامعه" ذکر می‌گردد:

یکی بود یکی نبود، یک کشتی بزرگ در حال حرکت بود. این کشتی ملکیت همه مسافران بود همه مسافران از لذت سفر دریا خوشحال بودند. ناگهان یک نفر بلند شد. کلنگ دست گرفته کشتی را کوبید و می‌خواست که در کشتی سوراخ کند. همه آمدند و این مرد از این کار منع کردند. ولی این مرد گفت که این جا مال من است و من هر کاری که بکنم شما حق نداری من را منع کنید. شما هم می‌توانید در ملکتن تصرف کنید.

باران پرسش:

- چرا شما اجازه ندارید در اتوبان با سرعت صد و پنجاه رانندگی کنید؟
- چرا همیشه پست چراغ قرمز بایستید؟
- چرا شما حق ندارید همیشه در بوق بزنید
- چرا شما باید ماشین را جای مخصوص پارک کنید؟

صندلی تفکر:

- فکر کنید و توضیح دهید!
- جامعه ما مثل یک پیکر زنده است.
- جامعه ما مثل یک کشتی است.
- جامعه یک مثل یک خانواده است.
- جامعه یک مثل مدرسه ما است (علی جعفری، ۱۳۹۷: ۱۶۹-۱۶۸).

۲-۴. روش بازی

مباحث کمی در مورد اهمیت بازی در رشد کودکان خردسال در ادبیات نظری وجود دارد. بازی مدت‌هاست که به‌عنوان یک واسطه مهم در ظهور شایستگی اجتماعی، شناختی و زبانی در اوایل دوران کودکی شناخته شده است (برگن^۱، ۲۰۰۲؛ نیکولز و استیچ^۲، ۲۰۰۰). بازی به کودکان در مهارت‌های ابراز وجود، دفاع از حق خود، احترام به حقوق دیگران، سازگاری و تعامل و در نهایت به کسب برخی از مهارت‌های اجتماعی و ورود به دنیای بزرگسالان کمک می‌کند (لاندرتج^۳، ۲۰۰۲). محققان گزارش کرده‌اند که مداخله بزرگسالان در فعالیت‌های کودکان می‌تواند توانایی‌های خاص بازی را تقویت کند که به نوبه خود رشد اجتماعی، شناختی و زبانی را افزایش می‌دهد (تراویک-اسمیت و دیزوگات^۴، ۲۰۱۱: ۱۱۰). کودکان از طریق بازی، تخیلات خود را نشان داده و فرصتی برای نشان دادن احساسات خود پیدا می‌کنند و خلاقیت را در کودکان افزایش داده و سبب می‌شود لذت آفرینندگی را تجربه کنند. بازی‌های شاد، متحرک و جذاب، استرس را به میزان قابل‌توجهی کاهش داده و احساس پیشرفت را در کودک افزایش می‌دهد (آقاجانی هشتچین، ۲۰۱۱: ۲۲۷۲). تحقیقات نشان می‌دهد که کودکان از بازی برای رها شدن از ابهاماتی که در جهان پیدا می‌کنند و آزمون فرضیه‌های خود در مورد چگونگی کارها استفاده می‌کنند. برای مثال، زمانی که پیش‌دبستانی‌ها با یک اسباب‌بازی کار می‌کنند که ماهیت مبهمی دارد، کاری که آنها انجام می‌دهند، بدون اینکه به آنها گفته شود، کشف کردن این است که چگونه اسباب‌بازی‌ها کار می‌کنند. بازی نمادین در سال دوم زندگی ظهور می‌کند و کودکان به تقلید و نقش‌پذیری هنگام بازی با اشیاء می‌پردازند. فعالیت‌های بازی بر اساس اشیاء آشنا شکل می‌گیرد. به طور مثال از موز برای تلفن که مبتنی بر نقش‌ها و زمینه‌ها است مثلاً یک شاهزاده خانم در یک سرزمین دیگر (برهمن و خدابخشی صادق آبادی، ۱۳۹۶: ۹۵-۹۴).

شروع بازی را می‌توان به گذشته‌های دور، حتی از آغاز ظهور انسان نسبت داد. در واقع بازی بخشی از زندگی انسان از ابتدای تولد تا مرگ است. پاسخ‌های مختلفی برای این سؤال وجود دارد که ریشه بازی چیست. عده‌ای ریشه آن را در فطرت و غریزه می‌دانند که مهم‌ترین عامل در رشد انسان است. برخی دیگر آن را تکرار آزمایش‌های نسل‌های گذشته دانسته و معتقدند کودک به طور ناخودآگاه چنین مراحل را پشت سر می‌گذارد و آن را با جنبه‌های ژنتیکی رفتار مرتبط می‌کنند. عده‌ای آن را یک مورد اکتسابی و نوعی ادراک از فعل‌وانفعالات دنیای مادی می‌دانند که کودک از طریق آن رشد کرده و مستقل می‌شود. گروهی دیگر بازی را آیینه آرزوها و رؤیاهای کودکی می‌دانند و در نهایت عده‌ای دیگر ریشه بازی را تمرکز نیروها در کودک ذکر می‌کنند که هدف آن را کاهش و مصرف نیروی مربوطه می‌دانند و کودک تلاش می‌کند که خسته شود و انرژی اضافی حاصل از هضم غذا را مصرف می‌کند (آقاجانی هشتچین، ۲۰۱۱: ۲۲۷۳).

در دنیای مدرن امروزی، بازی نوعی تمایل درونی کودک است و در واقع می‌توان گفت که محتوای بازی منتخب کودکان بیشتر بازتابی از تمایل درونی آن‌هاست. کودک سعی می‌کند مشکلات عاطفی و ذهنی خود را در بازی منعکس کند و سپس راه حلی برای غلبه بر آنها بیابد. کودک در بازی‌های خود، احساسات، ترس‌ها و تردیدهای خود را بیان می‌کند. بیان حالات درونی ابزاری برای ارتباط واقعی کودک با دنیای بیرون است. کودک از طریق بازی، مهربان بودن، عصبانیت، استرس، شکست، ناامنی‌ها و اختلالات خود را نشان می‌دهد که به نوعی به آرامش عاطفی می‌رسد (آریان، ۲۰۰۲).

در مفهوم عمومی‌تر، بازی یک واقعه سازه است که بازیکنان را فراتر از خودشان می‌برد که در آن اصطلاحات تئوری بازی کلاسیک بر دنیای حیات روزانه، روابط ابزاری و هدف‌جویانه و ترکیب موقع‌شناس نوآوری غلبه می‌کند و چون بازی ذاتاً غیر ابزاری است این بازیکنان نیستند که روی جهان بازی می‌کنند، بلکه جهان است که از طریق بازیکنان عمل می‌کند. بازیکنان به‌وسیله بازی بازسازی می‌شوند که به این معنی است که آنها در نوباشی فی‌البداهگی یک ساختار که از هر بازیگری فراتر است رها می‌شوند (قائدی و سلطانی، ۱۳۹۰: ۹۵).

نمونه‌ای در مورد روش بازی با موضوع "انتخاب و استدلال" ذکر می‌گردد:

¹. Bergen

². Nichols & Stich

³. Landreth

⁴. Trawick-Smith & Dziurgot

چند کاغذ که بر روی هر یک نوشته شده "موافقم"، "مخالفم"، "مطمئن نیستم" و "می‌خواهم نظرم را عوض کنم" تهیه کنید و به چهار گوشه اتاق بچسبانید. سپس بچه‌ها را در وسط اتاق جمع کنید و جملاتی همچون همه پسرها باید لباس آبی بپوشند، وقتی پیر شویم همان فردی هستیم که الان هستیم، افراد زشت، بد هستند و ... با صدای بلند بخوانید و فرصت دهید که هرکسی با شنیدن این جملات به یک گوشه اتاق برود، سپس از آنها بخواهید یکی یکی دلیل خود را برای این انتخاب مطرح کنند (ناجی و عسکری، ۱۳۹۹).

۳-۴. کتاب‌های درسی و غیردرسی

در مورد استفاده از کتاب مربیان پیشرو تعلیم و تربیت عقیده دارند به دو صورت امکان این مسئله وجود دارد: یکی با گنجاندن خود تفکر در درون مایه کتب درسی دانش‌آموزان و دیگری تألیف کتب، ویژه آموزش تفکر به کودکان است. در مورد راهکار اخیر یعنی استفاده از کتاب‌های مخصوص برای آموزش تفکر در عصر حاضر برای انجام برنامه‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان، کتاب‌های داستانی ویژه کودکان تألیف شده است از جمله آنها می‌توان به آثار «فیلیپ لوو» اشاره کرد. وی استاد فلسفه در دانشگاه «نیووست ویل» سیدنی بوده است که تألیفاتی تحت عنوان *داستان‌های فکری ۱ و ۲ (کندوکاو فلسفی برای کودکان)* دارد. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد دانش‌آموزانی که از داستان‌های فلسفی فیلیپ کم استفاده کرده‌اند برای خود و برای یادگیری خود ارزش قائل هستند و دارای اعتماد به نفس بهتری هستند و در کلاس پرس‌وجو می‌کنند و تعامل گروهی مناسبی دارند (دهقانی، ۱۳۹۱: ۶۷).

در مورد استفاده از کتاب‌های مخصوص برای آموزش مهارت‌های تفکر در ایران، برخی بر آن‌اند که ابوریحان بیرونی، اولین کسی است که با نگارش کتاب *التفهیم* (درباره آموزش مقدمات ریاضی و نجوم به کودکان) و تقدیم آن به کودکی خیالی به نام ریحانه، گام اول را در این عرصه برداشته است. شیوه نگارش التفهیم بدین گونه است که نخست ریحانه (کودک خیالی)، پرسش‌های خود را مطرح می‌سازد و پس از آن، ابوریحان به پاسخ آن‌ها می‌پردازد. متأسفانه بعد از ابوریحان کسی راه او را پی نگرفت و بدین ترتیب این شیوه بدیع آموزشی او، به فراموشی سپرده شد. برنامه‌های آموزش تفکر فلسفی به کودکان به صورت یک طرح هدفمند، نخستین بار در سال ۱۳۷۳ شمسی توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در کشور ما شناخته شد (ناجی، ۱۳۸۸: ۱۸۲).

در آموزش سنتی اندیشیدن کودکان و نوجوانان جای چندانی ندارد. مسائل آموزشی قبلاً آماده می‌شوند و نوآموزان و کودکان می‌بایست آن‌ها را به‌خاطر بسپارند و در صحت و سقم آن‌ها شک و شبهه‌ای به خود راه ندهند. این همان آموزش دیکتاتورمآبانه‌ای است که اندیشه‌ورزی را در نطفه خفه کرده و کودکان و نوجوانان منفعل به بار می‌آورد، جوانانی که اگر بعدها وارد دانشگاه هم شوند، این حالت انفعالی خود را تا سطوح بالای دانشگاهی ادامه خواهند داد؛ بنابراین نباید از چنین آموزشی که متأسفانه سالیان درازی است در کشور ما ادامه دارد انتظار معجزه داشته باشیم. چنین آموزشی هیچ‌گاه جوانان خلاق و اندیشه‌ورز نخواهد پرورد. آری ما به آموزشی که به‌وسیله لیپمن برای کودکان ابداع گردیده است، نیاز داریم. روشی که این فیلسوف معاصر آمریکایی در چند سال گذشته طرح آن را ریخته و هم اکنون در چندین کشور اروپایی و آمریکایی نیز تدریس می‌شود، مبتنی بر واداشتن کودکان به اندیشیدن یا به تعبیر دیگر فلسفیدن است. در این آموزش از طریق کتب درسی و غیردرسی دیگر مطالب عقلی برای کودکان از بالا دیکته نمی‌شوند، بلکه برعکس آن‌ها را طوری در قالب داستان‌هایی مطرح می‌نمایند که کودکان خود در کلاسی که به شکل آزاد و دموکراتیک تشکیل می‌شود، دریابند و درباره نظریات خود با یکدیگر به چالش نشینند. معلم آن‌ها نیز که با آموزگاران دیکتاتور گذشته تفاوت فاحشی دارد، نقش راهنما را برای آنان بازی می‌کند - یعنی اندیشه‌های این کودکان را با یکدیگر مقایسه می‌کند - و بهترین آن‌ها را انتخاب نموده و بعد به‌سوی یک نتیجه منطقی و منسجم فلسفی راهنما می‌شود. با گنجاندن چنین آموزشی در کتب درسی، اندیشیدن در کودکان خودجوش می‌شود و جزو ضروریات حیات مانند خوردن و آشامیدن می‌گردد و چنین اندیشه‌ورزی، بالطبع کودکان امروز را به اندیشه‌ورزان یا فیلسوفان فردا تبدیل می‌کند (آقایانی چاوشی، ۱۳۸۶: ۱۰).

۴-۴. فیلم‌ها و انیمیشن‌های آموزشی

رسانه‌های دیداری، سواد بصری، یعنی مهارت خواندن تصاویر متحرک، تنوع تصویر ذهنی و توانایی به‌خاطر آوردن اطلاعات تصویری را به دنبال دارد اما رسانه‌های شفاهی علاوه بر رشد زبان و مهارت‌های که برای خواندن لازم است، به تفکر خلاق، تمرکز

¹. Philip Low

حواس، همانندسازی، پرورش ذوق هنری و غیره، کمک می‌کند (مجیب، ۱۳۸۳: ۸). البته این موضوع در صورتی درست خواهد بود که اولاً ساعتی که کودکان در کنار تلویزیون می‌گذرانند کنترل شود در ثانی نظارتی هدفمند بر محتوا و موضوع فیلم‌ها و انیمیشن‌ها صورت گیرد. فقط با در نظر گرفتن این دو شروط است که می‌توان از فیلم‌ها و انیمیشن‌ها برای آموزش تفکر، خلاقیت، مسئولیت‌پذیری، استقلال‌پذیری، اعتمادبه‌نفس استفاده کرد (کاشفی خوانساری و همکاران، ۱۳۷۹: به نقل از دهقانی، ۱۳۹۱: ۶۸). نمونه‌ای در مورد انیمیشن‌های آموزشی با موضوع "گفت‌وگو پیرامون مالکیت دوست" ذکر می‌گردد:

باب اسفنجی با حلزون خانگی‌اش مشغول بازی گرگم به هواست که پاتریک دوست صمیمی او از راه می‌رسد و با آنها مشغول بازی می‌شود. گری به سرعت به سمت پاتریک می‌رود و به او می‌چسبد. بعد از بازی پاتریک از باب اسفنجی درخواست می‌کند بگذارد گری پیش او بماند. باب قبول می‌کند اما فردای آن روز دیگر گری پیش باب اسفنجی بر نمی‌گردد. باب اسفنجی از این قضیه ناراحت می‌شود و فکر می‌کند گری او را رها کرده و با پاتریک دوست شده است، تا اینکه در نهایت متوجه می‌شود گری به‌خاطر بیسکوییتی که در جیب پاتریک بوده به دنبال او رفته است.

- به نظر شما باب اسفنجی حق داشت از گری به دلیل اینکه پیش پاتریک رفته بود ناراحت شود؟ چرا؟
- اگر شما جای باب اسفنجی بودید ناراحت می‌شدید؟ چرا؟
- آیا اگر دوست صمیمی‌تان با دوست دیگری ارتباط برقرار کند ناراحت می‌شوید؟ اگر بله چرا؟
- در این شرایط که دوست صمیمی‌تان با دوست دیگری ارتباط برقرار کرده است از دست دوست خودتان ناراحت می‌شوید یا از دست نفر سوم؟ چرا؟
- آیا دوست صمیمی‌تان باید همیشه فقط با شما باشد؟
- آیا دوست صمیمی‌تان باید تمام توجهش به شما باشد و نه هیچ دوست دیگری؟ چرا؟
- آیا ممکن است دوست شما با کسی دیگر دوست شود، اما همچنان با شما دوست صمیمی بماند؟
- آیا اگر دوست صمیمی‌تان با کس دیگر دوست شود به این معناست که شما برایش دوست "خاصی" نیستید؟ (ناجی و عسکری، ۱۳۹۷).

۴-۵. یادگیری مشاهده و تحلیل مشاهده

یکی از مؤثرترین روش آموزش "فلسفه اسلامی برای کودکان و نوجوانان"، روش یادگیری مشاهده و تحلیل مشاهده می‌باشد. علت مؤثر بودن آنها این است که موجودات مستقیماً برای مشهود ما هستند. از آن جا که اولیات و مشاهدات و علم حضوری و حسیات از بدیهیات اولیه می‌باشد لذا مواد و مقدمات برهان می‌باشند و در روش تحلیل مشاهدات آنها یک فرصت دست می‌آورند که یک مشاهده خاص را مورد تحلیل و تجزیه خود قرار دهند. در این بحث کودکان و نوجوانان برخی از مفاهیم متعالی فلسفه اسلامی یاد خواهند گرفت، مثلاً؛ هستی واقعیت دارد و نیستی نیست و هستی منشأ آثار گوناگون است، خارج واقعیت دارد. در باران پرسش، بر همین قواعد فلسفی اعتقاد مضاعف دست می‌آورند (علی جعفری، ۱۳۹۷: ۱۲۹).

یک نمونه و مثال برای این روش ذکر می‌گردد:

"ما انسانها موجوداتی هستیم واقعی و همراه ما موجودات دیگری هستند که بسا در ما تأثیر می‌گذارند یا از ما تأثیر می‌پذیرند، همانطوری که ما در آنها اثر می‌گذاریم یا از آنها تأثیر می‌پذیریم.

- غذایی وجود دارد که از آن تغذیه می‌کنیم، مامان هم وجود دارد که برای غذا درست می‌کند.
- منزلهایی وجود دارد که در آن سکنی می‌گزینیم، بابام برایمان یک منزل از همسایه‌مان خرید.
- دایی و عمو برایمان هدیه می‌آورد.
- من با برادر و خواهر پارک بادی می‌روم و با بچه‌ها محله ما بازی می‌کنیم.
- زمینی که بر روی آن راه می‌رویم و مدرسه می‌رویم و در زمین میدان بازی هست و از معلمان علم یاد می‌گیریم.
- خورشیدی که از پرتو او روشنایی می‌گیریم، بر ما تأثیر می‌گذارد در زمستان نیاز حرارتش داریم و در تابستان از شدت حرارت فرار می‌کنیم.
- ستارگانی زیبا را در شب مشاهده می‌کنیم آن را می‌شماریم.

- حیوانات وحشی در جنگل زندگی می‌کنند ما آن را در باغ وحش دیدم و حیوانات خانگی مثل کبوتر و مرغ و گاو و بز در خانه دهات داریم.

- و گیاهان و میوه‌ها وجود دارند این را از بازار می‌خریم.

- غیر اینها (که به عنوان و واقعیت‌های خارجی تحقق محسوس دارند).

- حواس پنجگانه مان و فعالیت آن‌ها مثلاً؛ به کمک این حواس بعضی از چیزها را می‌بینیم یا می‌شنویم یا استشمام می‌کنیم یا می‌چشیم و یا....

تمام این حقایقی که ما آن‌ها را درک می‌کنیم و بسا حقایق دیگری همراه اینها هستند که ما از آن‌ها غافلیم، باطل و پوچ نیستند؛ زیرا آن‌ها حقیقه موجودند و واقعاً ثابت هستند."

باران پرسش:

- آیا هیچ موقع شک کرده‌اید که بعضی از اینها شاید نباشند؟
- آیا هیچ وقت خلط کرده‌اید که آفتاب، مهتاب است و بز، گوسفند است، شیر، آب است و آب عسل؟
- شما عدم و نیستی را چطور می‌دانید؟

صندلی تفکر:

- بعضی از وجود ندارند ولی مردم آن را واقعی می‌پندارند، شما با معلم یا پدر و مادران صحبت کنید و از ایشان دلیل طلب کنید که آیا بخت، شانس، پری، وجود دارند؟ (همان منبع: ۱۳۱-۱۳۰)

۴-۶. روش جدال و مناظره

هدف اصلی این پاسخ، جلب توجه کودکان به بعد ماورای طبیعی انسان می‌باشد. این بعد متافیزیکی اصالت انسان را تشکیل می‌دهد. در حقیقت بعد اصلی کودک متافیزیکی است و او با متافیزیک زندگی می‌کنند ولی گاهی عوامل خارجی باعث می‌شود که انسان خود را همین جسم می‌پندارد و میسر زندگی خود را طبق همین شناخت برنامه‌ریزی می‌کند. در حقیقت بعد اصلی کودک متافیزیکی است و او با متافیزیک زندگی می‌کنند ولی گاهی عوامل خارجی باعث می‌شود که انسان خود را همین جسم می‌پندارد و میسر زندگی خود را طبق همین شناخت برنامه‌ریزی می‌کند. مطلب دیگری که لازم است این ذکر شود این است که گاهی برای کودکان و نوجوانان روبرو پرسش‌ها مربوط انسان حقیقت انسان هستند و گاهی آن‌ها باید متوجه کرد بعد اصلی انسان متافیزیکی است و شما علم به آن دارد ولی علم به علم آن ندارد. مثلاً کودکان و نوجوان علم به هستی، خالق هستی، اصل علت و اصل تناقض دارند و احیاناً باید ایشان را متوجه کرد. در پایان پاسخ کودکان و نوجوانان چالش کشیده، روبروی پرسش‌های متعدد مربوط خواهند بود. این نوع باران فکری کمک می‌کند تا افق دیدشان گسترده‌تر شود و زمینه تعقل و تفکر آماده‌تر باشد و بالاخره خود نتیجه‌گیری کنند که انسان بعد دوم هم دارد و آن بعد اصالت در وجود انسان دارد. طبق قالب طرح بحث برای کودکان و نوجوانان یک ایستگاه آماده شده باسم صندلی تفکر تا آن‌ها فرصت زیادی برای تفکر و تعقل درباره موضوع داده شده داشته باشند (علی جعفری، ۱۳۹۷: ۱۴۰-۱۳۹).

نمونه‌ای با عنوان پرسش "حقیقت انسان" برای این روش ذکر می‌گردد:

(دادگاه شروع به کار می‌شود و جناب قاضی بر مسند قضاوت نشسته آماده گوش دادن ادله وکیل‌ها می‌باشد)

وکیل: جناب قاضی این همان شخصی است که ده سال پیش دزدی کرده بوده. تمام مدارک و شواهد خدمت شما تقدیم کردم. پس باید مجازات شود.

وکیل مدافع: جناب قاضی، من هم مدارکی دارم که اثبات می‌کنند که این همان شخص نیست.

وکیل مدارک پزشکی را به قاضی نشان می‌دهد.

جناب قاضی مدارک پزشکی من اثبات می‌کنند که همه سلول‌ها بدنش کاملاً تغییر کرده. پس این همان شخص نیست و باید آزاد شود.

وکیل: جناب قاضی این همان شخص است، مادر و پدر و دوستان و همسایه و شاهدان همین می‌گویند که این همان شخص است.

وکیل مدافع: جناب قاضی، مدارک پزشکی من مورد قبول همه پزشکان جهان می‌باشد حتی آزمایشگاه‌های اروپا این را تصدیق می‌کنند. پس باید موکل من آزاد شود.

قاضی: باید این ملزم آزاد شود چون مدارک علمی اثبات می‌رسانند که این همان شخص نیست.

باران پرسش:

- آیا قضاوت قاضی درست بود؟
- و اگر درست نبود، چرا درست نبود؟
- آیا انسان همین بدن است یا بعد دوم هم دارد؟
- از کودکی تا سن کهن سالگی انسان تغییر نمی‌کند؟
- آیا کسی ده سال بعد شما را دیدار کرده و او به شما گفته باشد که من همان نیستم یا مردم گفته باشند که این همان شخص نیست؟

صندلی تفکر:

- عزیزان! مادر و پدرمان سال‌ها است که با ما زندگی می‌کنند، کم‌کم پیر می‌شوند و ما می‌گوییم این همان پدر و مادرمان هستند علت این همانی چیست؟ خوب فکر کنید و پاسخ بدهید!
- شما می‌توانید چند تا چیز را ذکر کنید که نه وزن دارند نه طول و عرض و حجم دارند مثلاً؛
- بچه‌ها چند تا چیز را ذکر کنید که موجود هستند ولی با چشم دیده نمی‌شود مثلاً ... (همان منبع: ۱۴۱-۱۴۰).

۷-۴. روش اکتشافی

یکی از بهترین روش برای رسیدن به اهداف مطلوب، روش اکتشافی می‌باشد. در این روش کودکان و نوجوانان به کمک راهنمایی معلم، اصلی قانونی را کشف می‌کند یا یک مسئله را حل می‌کند. بعضی از ویژگی‌های این روش پایین ذکر می‌گردد:

- روش اکتشافی توانایی ذهنی دانش‌آموز را تقویت می‌کند.
- روش اکتشافی انگیزه درونی دانش‌آموز را افزایش می‌دهد زیرا شاگرد خودجوش فعالیت‌های آموختن را دنبال می‌کند و پاداشی هم از فعالیت‌های خود اوست.
- روش اکتشافی فنون اکتشاف یاد می‌گیرد و او را خلاق و کاوشگر بار می‌آورد.
- روش اکتشافی موجب دوام بهتر آموخته می‌شود.

در زمینه روش اکتشافی به نمونه‌ای با موضوع "نیاز به امام و رهبر" اشاره می‌گردد:

یکی از اهداف این موضوع این است که کودکان به‌صورت اکتشافی بدانند که نیاز پیامبر و امام یک نیاز فطری و عقلی انسان‌ها می‌باشد. در صندلی تفکر از کودکان و نوجوانان خواسته شد که نتیجه متن داده شده را ذکر کنید و از این کمک گرفته اهداف انبیا و امامان را هم ذکر کنید.

مردم مجبور بودند که یک کشتی بزرگ زندگی کنند. کشتی در دریا حال حرکت است ولی نیاز به کاپیتان ندارد. برای ساکنان در که همیشه در این کشتی زندگی می‌کنند برایشان هیچ قانون لازم نیست هرکه، هر چه می‌خواهد انجام بدهد. برای اداره بهتر برای زندگی، وجود اجتماع ضروری نیست. در کشتی زندگی آدمی، به‌تنهایی، به‌خوبی اداره می‌شود و برای مشارکت همگانی قانون و عدالت اجتماعی لازم نیست. خوب اگر مردم در کشتی می‌خواهد یک قانون‌سازی کنند لازم نیست قانونگذار باید همه عالم‌تر باشد و عادل‌تر باشد و این هم لازم نیست منبع علم آن وحی الهی باشد است و دارای عصمت باشد. خدا هم که مردم در حال آن می‌گذارد پس لازم نیست که نیازهای غریزی و فطری آنها را پاسخگو باشد.

باران پرسش:

- آیا کشتی در دریا گاهی به طوفان روبرو می‌شود یا نه؟
- آیا لازم نیست کسی باشد که کشتی را از طوفان نجات بدهد؟
- آیا زیر دریا کوه‌ها وجود دارند و ممکن است کشتی با آنها تصادف کند؟

- آیا کشتی برای حرکت نور نمی‌خواهد؟
- آیا در دریا نهنگ‌ها وجود ندارند، و ممکن است بر کشتی حمله کنند؟

صندلی تفکر:

- متن بالا را یک بار دیگر بخوانید و نتیجه را ذکر کنید!
- شما می‌توانید بعضی از اهداف انبیا و ائمه را از بحث بالا استخراج کنید! (علی جعفری، ۱۳۹۷: ۱۷۲-۱۶۹).

۸-۴. پرسش و پاسخ

توانایی استفاده از سؤالات "خوب" (توسط معلم یا دانش‌آموزان) بسیار مهم است. سؤالات «خوب» سؤالات باز پاسخی هستند که به کشف بیشتر موضوع گفتگو و ایجاد دانش در مورد آن کمک می‌کنند. این گونه سؤالات با درخواست توضیح، دلایل و شواهد همراه با دعوت از کودکان به فکر کردن و سپس پاسخ‌دادن، باعث ارتقای سطح مهارت‌های گوش‌دادن همراه با توجه کودکان و اثبات دیدگاه‌های آنان می‌گردد. از جمله مهم‌ترین سؤالاتی که معلم در این روش می‌تواند از دانش‌آموزان بپرسد عبارت است از:

- چه دلایلی برای گفتن آن دارید؟ می‌توانید در مورد آن بیشتر توضیح دهید؟ (توضیح)
- از کجا می‌دانید؟ مدرک شما چیست؟ (در جستجوی مدرک)
- آیا دیدگاه دیگری وجود دارد؟ آیا می‌توانید آن را به شکل دیگری بیان کنید؟ (کاوش در دیدگاه‌های جایگزین)
- چرا چنین فکر می‌کنید؟ علت آن چیست؟ (کاوش سطحی و ظاهری)
- اگر ... پس نظر شما در مورد ... چیست؟ گفتی ... اما چی؟ (داربست ذهنی)
- چگونه می‌توانیم آن را در عمل آزمایش کنیم؟ آیا این با آنچه اول گفتید مطابقت دارد؟ (پیامدهای آزمایش)
- آیا کسی می‌تواند نکات اصلی را برای ما خلاصه کند؟ چه نتیجه‌ای از مطالب می‌توان گرفت؟ (ارزیابی)

البته، همان‌طور که دانش‌آموزان به سؤالات پاسخ می‌دهند، معلم در مورد پاسخ‌های باکیفیت بالا و/یا پاسخ‌هایی که منجر به افکار بیشتر و عمیق‌تر می‌شود، نظر می‌دهد. درعین‌حال کودکان می‌توانند پرسشگری را نیز رهبری کنند و به‌جای تمرکز بر پاسخ‌دادن به سؤالات، یاد بگیرند که چگونه سؤال بپرسند (تاپینگ، تریکی، کلیگورن، ۲۰۲۰: ۲۲). نمونه‌ای برای روش پرسش و پاسخ با موضوع پرسش "عدم رؤیت خداوند متعال" ذکر می‌گردد:

پسر: سلام آقا جان!

پدر: سلام بر پسر عزیزم!

پسر: آقا جان، یک سؤالی دارم

پدر: بفرمایید، جان پدر!

پسر: خیلی دلم می‌خواهد خدا را ببینم ولی نمی‌دانم چرا خدا دیده نمی‌شود؟

پدر: عزیزم، مگر خدا جسم مادی است که با چشم دیده شود. می‌دانید مادی یعنی چه؟

پسر: بلی یعنی هر چیزی که وزن دارد، حجم دارد، طول و عرض دارد،

پدر: آفرین این دو چیز را هم اضافه کن، چیزی مادی زمان دارد و مکان دارد، و خداوند متعال نه زمان دارد نه مکان دارد نه

وزن دارد و طول و عرض و عمق و حجم دارد تا با چشم یا چشم مسلح دیده شود. الان از شما یک پرسش دارم.

پسر: بفرمایید.

پدر: شما خودت را دیده‌ای؟

پسر: بلی دیدم، تو آئینه و الان روبرو شما هستم.

پدر: خیلی خوب، در آئینه شما اعضا بدن خود را دیدی نه خود را. این دست‌وپا و چشم و سروصورت شما است نه خود شما

هستید. شما می‌توانید یک عکس خودت به من بدهید و آن عکس اعضا بدن خود.

پسر: ندیده شدن خدا از چشم، نقص خدا نیست؟

¹. Topping, Trickey, Cleghorn

پدر: اگر خدا با چشم دیده شود نقص لازم می‌آید یعنی خدا محدود است، مکان دارد، جهت دارد، زمان دارد.

باران پرسش:

- آیا خودت را با چشم ظاهری دیدی؟

- آیا اراده و نیت خود را می‌توانید با چشم خود ببینید؟

- آیا گرسنگی و تشنگی خود را با چشم می‌بینید؟

- آیا هوا؛ درد، برق در سیم‌ها برق، سلول بدن، مولکول‌های چشم را دیده‌اید؟

صندلی تفکر:

- در جهان ما چیزهای زیاد موجود هستند و ولی با چشم دیده نمی‌شوند، بعضی از آنها را می‌توانید ذکر کنید؟ (علی جعفری، ۱۳۹۷: ۱۴۷-۱۴۶).

بحث و نتیجه‌گیری

کودکان ذاتاً موجوداتی خلاق، متفکر و کاوشگر هستند که باید استعدادهای بالقوه آن‌ها به‌خوبی پرورش داده شود. برای رسیدن به این هدف، راه‌های بسیاری وجود دارد که هرکدام ما را در دستیابی به این اهداف یاری می‌کنند. یکی از این راه‌ها، ارتقای سطح مهارت‌های فکر کردن و تفکر خصوصاً تفکر نقادانه و خلاق در کودکان است. فلسفه دنیای پررمزورازی است که معنی‌های مختلفی دارد. برای این که بچه‌ها هم بتوانند پا به این دنیای اسرارآمیز بگذارند، می‌توان از آموزش فلسفه برای کودکان بهره گرفت. بدیهی است که آموزش فلسفه برای کودکان، غیر از تقویت توانایی‌های یادشده، سبب رشد اعتمادبه‌نفس و خودباوری در کودکان؛ ایجاد روحیه تعاون و همکاری در آن‌ها؛ ایجاد علاقه‌مندی به برقراری ارتباط کلامی و غیر کلامی با گروه همسالان و یا حتی بزرگسالان؛ ارتقای سطح آموزشی و تحصیلی و... می‌گردد. بچه‌هایی که فلسفه یاد می‌گیرند در درس هم بیشتر موفق می‌شوند. وقتی بزرگ می‌شوند و وارد جامعه می‌شوند به‌راحتی مشکلات خود را حل می‌کنند و با رعایت کردن حقوق شهروندی (حقوق یکدیگر) می‌توانند جامعه سالم‌تری به وجود آورند. در جامعه سالم‌تر هم آسایش و هم آرامش بیشتری دیده می‌شود. این امر توجهی ویژه می‌طلبد. نظام‌های تربیتی جوامع به‌عنوان نهادهایی که وظیفه خلق و پرورش انسان در مفهوم واقعی آن را برعهده دارند، باید نوع نگرش خود به انسان به طور عام و کودک به طور خاص را متحول کنند. نظام‌های تربیتی باید درصدد باشند تا از این‌پس به‌جای تربیت مصرف‌کنندگان دانش، قدرت تولید دانش و قابلیت پژوهش و تفکر را در افراد پرورش دهند.

در نهایت باتوجه به مقایسه برنامه آموزش فلسفه به کودکان میان فیلسوفان غربی و اسلامی، باید مراقب خطرهایی که در کمین کودکانمان هستند نیز باشیم. از این‌رو توصیه می‌شود که مباحث و مسائل مطرح شده از سوی غربی‌ها را در این زمینه به‌خوبی مطالعه و بررسی کنیم و آن دسته از برنامه‌هایی را بپذیریم که با قوانین و اعتقادات مذهبی ما مغایرت ندارند. توجه به این نکته که فیلسوفان اسلامی خودمان آثار گران‌قدری دارند که کمتر به آن‌ها پرداخته شده است، بسیار مهم بوده و باید دقت داشت به سراغ آثار آن‌ها رفته و بخصوص آموزه‌های حکمت عملی آنان را بیش‌ازپیش موردتوجه قرار داده و در دستور کار آموزش به کودکانمان قرار دهیم.

بنابراین در برنامه مبتنی بر رویکرد جدید، روش فلسفیدن، تاریخ فلسفه، ارتباط فلسفه با ادبیات و فرهنگ بومی کشور ایران در یک بافت یکپارچه مورد استفاده می‌گیرد. یعنی برای آموزش فلسفه به کودکان لازم است هم زمینه‌ای برای فلسفیدن فراهم شود و هم توجه آن‌ها را به تاریخ تحول فکر بشر در خصوص مسائل فلسفی معطوف کرد. همچنین، از داستان‌های کهن موجود در ادبیات جهان و داستان‌های ادب فارسی برای آموزش فلسفه به کودکان بهره گرفت.

منابع

- اکبری، احمد؛ جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره؛ شعبانی ورکی، بختیار؛ تقوی، محمد. (۱۳۹۱). رویکرد انتگرال به برنامه فلسفه برای کودکان (p4c). *پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت*، ۲(۲)، ۷۵-۹۸.
- اکوان، محمد (۱۳۸۸). تربیت فلسفی و حکمت زندگی. *خلاصه مقالات تربیت فلسفی سیزدهمین همایش بزرگداشت ملاصدرا*، سال ۱، تهران: حکمت اسلامی صدرا.

- آقایانی چاوشی، جعفر. (۱۳۸۶). فلسفه برای کودکان در ایران علیه استبداد نظام آموزشی. *روزنامه ایران*. شماره ۳۸۸۷: ۱۰.
- باقری، خسرو؛ سجادی، نرگس؛ توسلی، طیب. (۱۳۸۹). *رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت*. تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- برگمن، گریگوری. (۱۳۹۸). *کتاب کوچک فلسفه: حکمت بزرگترین اندیشمندان جهان به زبانی خودمانی*. ترجمه کیوان قبادیان. تهران: انتشارات اختران.
- برهمن، مریم؛ خدابخشی صادق‌آبادی، فاطمه. (۱۳۹۶). آموزش فلسفه برای کودکان. *پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری*. ۲(۹): ۹۰-۱۰۴.
- حسینی، افضل‌السادات؛ حسینی، سیدحسام. (۱۳۹۰). بررسی رویکردهای مختلف در برنامه آموزش فلسفه برای کودکان و نسبت آن با برنامه درسی رسمی. *اندیشه‌های نوین تربیتی*. ۷(۲): ۱۷۵-۱۴۷.
- دهقانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۱). *بررسی مؤلفه‌های نظری آموزش فلسفه برای کودکان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام‌نور.
- ستاری، علی. (۱۳۹۵). رویکردهای مواجهه با برنامه درسی فلسفه برای کودکان و معرفی راهکار مناسب برای کاربست آن در ایران. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*. ۱۵(۵۸): ۷۰-۵۰.
- عظیمی دوست، مریم. (۱۳۹۱). *آموزش فلسفه به کودکان نزد برخی از متفکرین اسلامی و دانشمندان معاصر غرب*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهرا (س).
- علی جعفری، کوثر. (۱۳۹۷). روش آموزش فلسفه اسلامی به کودکان. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. مجتمع آموزش عالی امام خمینی، مدرسه حکمت و دین‌پژوهی.
- فتحی لیلا، احقر قدسی، نادری عزت‌الله. (۱۳۹۷). تأثیر آموزش فلسفه برای کودکان (P4C) به روش پژوهش مشارکتی بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان. *فصلنامه علمی - پژوهشی خانواده و پژوهش*. ۱۵(۱): ۷-۱۸.
- قائدی، یحیی. (۱۳۸۷). آموزش فلسفه به کودکان، بررسی مبانی نظری. تهران: انتشارات دواوین.
- قائدی، یحیی؛ سلطانی، سحر. (۱۳۹۰). فلسفه ویتگنشتاین و برنامه فلسفه برای کودکان (P4C). *تفکر و کودک* ۲(۳): ۹۱-۱۰۷.
- مجیب، فرشته. (۱۳۸۳). از قصه تا قصه‌گویی، ماهنامه کتاب ماه کودک و نوجوان، سال هفتم، شماره ۷.
- مرادخانی، حجت‌اله. (۱۳۹۴). نگاهی به تاریخچه برنامه آموزش فلسفه برای کودکان. *نشریه مدیریت ارتباطات*. ۶۱: ۵۱-۵۰.
- ملازم، ندا. (۱۳۹۰). اهمیت و تأثیر تفکر فلسفی برای کنابداران، کتاب ماه کلیات، شماره ۱۶۳: ۹.
- ملکی پیر بازاری، علی. (۱۳۹۱). مقایسه و تبیین شباهت‌ها و تفاوت‌ها در اهداف و روش آموزش فلسفه به کودکان در فرهنگ‌های شرق، غرب و اسلام. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- ناجی، سعید. (۱۳۸۷). *کندوکا و فلسفی برای کودکان و نوجوانان (گفت و گو با پیشگامان انقلابی نو در تعلیم و تربیت)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ناجی، سعید. (۱۳۸۸). برداشتی نو از تعلیم و تربیت اسلامی (بازیابی مؤلفه‌های برنامه فلسفه برای کودکان و نوجوانان). *نشریه فرهنگ*. ۲۲(۶۹): ۱۷۷-۲۱۴.
- ناجی، سعید؛ عسکری، سمانه. (۱۳۹۷). *راهنمای انیمیشن‌هایی برای کلاس فلسفه برای کودکان*. تهران: انتشارات کرگدن.
- ناجی، سعید؛ عسکری، سمانه. (۱۳۹۹). *بازی‌های فکری - فلسفی برای کودکان (همراه کارت بازی)*. تهران: انتشارات کرگدن.
- هدایتی، مهرنوش. (۱۳۹۳). *به کودکان اعتماد کنیم (مبانی روان‌شناسی روش‌شناختی در برنامه فلسفه برای کودکان)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Aghaani Chavoshi, J. (2007). Philosophy for children in Iran against the tyranny of the educational system. *Iran Newspaper*. 3887: 10. (in Persian)
- Aghajani Hashtchin, T. (2011). Role of play in social skills and intelligence of children. *Journal of Procedia Social and Behavioural Sciences*. 30, 2272-2279. DOI.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.444.

- Akbari, A., Javidi Kalatehjafarabadi, T., Shabani Varaki, B., Taqhavi, M. (2012). Integral approach to philosophy for children (p4c). *Journal of Foundations of Education*, 2(2): 75-98. (in Persian) <https://doi.org/10.22067/FE.V2I2.12764>.
- Akwon, M. (2009). Philosophical education and life wisdom. *Summary of Philosophical Education Articles of the 13th Mullah Sadra Commemoration Conference*, Year 1, Tehran: Hikmat Islamic Sadra. (in Persian)
- Ali Jafari, K. (2018). The method of teaching Islamic philosophy to children. *Master's thesis. Imam Khomeini Higher Education Complex*, School of Wisdom and Religious Studies. (in Persian)
- Arya, Maryam. (2008). Play and its influence on Mental Development of Children, *Social and Cultural Papers*.
- Azimi Doost, M. (2012). Teaching philosophy to children with some Islamic thinkers and contemporary western scientists. *Master's thesis. Al-Zahra University*. (in Persian)
- Bagheri, Kh., Sajjadih, N., Tavasoli, T. (2010). *Research approaches and methods in the philosophy of Education*. Tehran: Research Institute of Cultural and Social Studies. (in Persian)
- Bergen, D. (2002). The role of pretend play in children's cognitive development. *Early Childhood Research and Practice*, 4: 1-12.
- Bergman, G. (2019). *The small book of philosophy: the wisdom of the world's greatest thinkers in a familiar language*. Translated by Keyvan Qabadian. Tehran: Akhtaran Publications. (in Persian)
- Brahman, M., Khodabakhshi Sadeghabadi, F. (2017). Teaching philosophy for children. *The Journal of New Advances in Behavioral Sciences*. 2(9): 104-90. (in Persian)
- Farmahini Farahan, M. (2014). The study on challenges of teaching philosophy for children. *Social and Behavioral Sciences*. (116): 2141 – 2145. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.534>.
- Fathi, L.; Ahghar, G.; Naderi, E. (2018). Teaching Philosophy for Children (P4C) Using a Community of Inquiry Method and its Impact on Students' Accountability. *Quarterly Journal of Family and Research*, 15(1): 7-18. (in Persian) <https://doi.org/20.1001.1.26766728.1397.15.1.1.9>.
- Fisher, R. (1998). *Teaching Thinking, Philosophical Inquiry in the Classroom*. London: Castle Press.
- Ghaedy, Y. (2008). *Teaching philosophy to children, examining the theoretical foundations*. Tehran: Devavin Publications. (in Persian)
- Ghaedy, Y.; Soltani, S. (2011). The Relationship Between Wittgenstein's Analytical Philosophy and Philosophy for Children Program (P4C). *Quarterly Journals of Thinking and Children*, 2(3): 91-107 (in Persian)
- Haynes, J. (2002). *Children as philosophers*. London: Routledge Falmer.
- Hedayati, M. (2014). *Trusting Children (Foundations of Methodological Psychology in the Philosophy for Children Program)*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (in Persian)
- Hosseini, A. S.; Hosseini, S. (2011). Examining different approaches in the philosophy education program for children and its relationship with the official curriculum. *Journal of New thoughts on Education*, 7(2): 175-147. (in Persian) <https://doi.org/10.22051/JONTOE.2011.145>.
- Landreth, G. L. (2002). Therapeutic limit setting in the play therapy relationship. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33(6): 529-535. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.33.6.529>.
- Maleki Pir Bazari, A. (2012). *Comparing and explaining the similarities and differences in the goals and methods of teaching philosophy to children in Eastern, Western and Islamic cultures*. Master's thesis. Islamic Azad University, Central Tehran branch. (in Persian)

- Molazem, N. (2011). The importance and influence of philosophical thinking for librarians, *Kitab Mah*, (163): 9. (in Persian)
- Moradkhani, H. E. (2015). A look at the history of the philosophy education program for children. *Journal of Communication Management*, (61): 51-50. (in Persian)
- Mujib, F. (2004). From Tales to Storytelling", *Monthly Book of Children and Teenagers*, 7(7). (in Persian)
- Naji, S. (2008). *Philosophical exploration for children and teenagers (conversation with new revolutionary pioneers in education)*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (in Persian)
- Naji, S. (2009). A new understanding of Islamic education and training (recovering the components of the philosophy program for children and teenagers). *Farhang Magazine*, 22(69): 177-214. (in Persian)
- Naji, S.; Askari, S. (2018). *Guide to animations for philosophy class for children*. Tehran: Kargdan Publications. (in Persian)
- Naji, S.; Askari, S. (2020). *Intellectual-philosophical games for children (with playing cards)*. Tehran: Kargdan Publications. (in Persian)
- Nichols, S.; Stich, S. (2000). A cognitive theory of pretense. *Cognition*, 74: 115– 147. [https://doi.org/10.1016/S0010-0277\(99\)00070-0](https://doi.org/10.1016/S0010-0277(99)00070-0).
- Sattari, A. (2016). The approaches dealing with philosophy for children's curriculum and introducing a new strategy for its application in Iran. *Quarterly Journal of Educational Innovations*, 15(58): 50-70. (in Persian)
- Topping, K. J.; Trickey, S.; Cleghorn, P. (2020). *Philosophy for children (Educational PracticesSeries)*. UNESCO International Bureau of Education, Switzerland: International Academy of Education.
- Trawick-Smith, J.; Dziurgot, T. (2011). Good-fit teacher-child play interaction and the subsequent autonomous play of preschool children. *Journal of Early Childhood Research Quarterly*. 26: 110-123. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2010.04.005>.